

*О.В. Брицьєв, асистент каф. правових основ підприємництва та фінансового права
Нац. юрид. академії ім. Ярослава Мудрого*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ФОРМА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ: ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ

Суспільні (публічні) інтереси, не можуть ігноруватися в умовах ринку і вимагають певної державної регламентації всього процесу формування, розвитку, зміни і припинення господарських зв'язків. На цій підставі цивільні правовідносини регулюються не тільки приватним, але і публічним правом. Одним з проявів втручання держави в приватну цивільно-правову сферу є регламентація організаційно-правових форм суб'єктів права.

Термін «організаційна форма» вживається в Україні в науковій літературі, в ряді чинних нормативно-правових актів*. Не обійшли його увагою і автори проєктів цивільного та господарського кодексів України. При цьому, в різних випадках, але в одному контексті визначається організаційно-правова форма різних явищ: юридичних осіб, суб'єктів підприємницької діяльності, суб'єктів господарської діяльності, їх діяльності, або підприємництва як такого.

Разом з тим, ні в законодавстві, ні в доктрині не міститься чіткого визначення поняття організаційно-правової форми. Визначення, що містяться в літературі, носять, на нашу думку, загальний характер, що позбавляє їх практичної цінності [1, с.137; 2, с.61]. В науковій літературі небезпідставно зверталось увагу на складнощі, що виникають в зв'язку з цим на практиці і в теорії [3, с.3–7].

Отже, спробуємо дослідити сутність організаційно-правової форми та визначити її поняття.

По-перше, визначимо зміст явища, яке називається організаційно-правовою формою. У цьому плані слід чітко відокремлювати різні за сутністю явища, які можуть мати дещо спільне в своїй формі. Будь-яка діяльність (підприємницька, господарська) є процес, що полягає у виникненні, зміні та припиненні правовідносин. Цей процес має свою форму (за певних умов її також можна назвати організаційно-правовою), але вона характеризує діяльність суб'єкта, тобто динаміку. Ознаки самого суб'єкта правовідносин утворюють зовсім іншу форму, її зміст носить статичний характер.

Ми припускаємо, що складові елементи, які утворюють і перший і другий зміст, потребують певної нормативної регламентації. Зосередимо нашу увагу на другому випадку. Елементи, що носять суттєвий, кваліфікуючий характер обумовлюють певні ознаки кожної з організаційно-правових

* Див. напр., Закон України «Про підприємництво» (ст.8), Положення про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності (ст.15), Положення про єдиний державний реєстр підприємств і організацій України.

форм, дають змогу чітко відрізняти одну форму суб'єкта від іншої. Нормативна регламентація цих ознак дозволяє встановити вичерпний перелік існуючих форм.

Суб'єктами правовідносин можуть виступати держава, фізичні та юридичні особи. Ми вважаємо недоцільним визначати окремо організаційно-правову форму суб'єкта господарської, окремо підприємницької діяльності. Визначимо поняття організаційно-правових форм юридичних осіб, яке може бути фундаментом для названих і інших понять, які носять видовий по відношенню до нього характер. З цієї позиції виходили і розробники проекту Цивільного кодексу України, використовуючи категорію організаційно-правових форм стосовно саме юридичних осіб.

Кожна з таких осіб має організаційну єдність (сукупність структурних елементів), визначену відповідними правовими нормами. Проаналізувавши думки, з цього приводу, що містяться в правовій літературі [4, с.58; 5, с.12; 6, с.30–61; 2, с.61; 7, с.76–87; 8, с.76–87; 9, с.17], зауважимо, що перелік ознак організаційно-правової форми є доволі широким. До них, зокрема відносяться: власники особи та їх кількість, форма власності (приватна, державна, комунальна, колективна), мета створення (комерційна, некомерційна), характер прав власників на майно (зобов'язальні права, право власності, відсутність будь-яких прав), входження учасників до складу особи, участь їх у її діяльності, взаємини учасників між собою, відповідальність їх перед третіми особами, порядок керування особою, зміст і основні напрями діяльності, сфери її здійснення і здобуття ресурсів, порядок створення, ліквідації та функціонування особи. Ст.9 Закону «Про підприємства в Україні», крім наведених ознак, серед відомостей, що мають бути зазначені в статуті підприємства, називає найменування підприємства та його місцезнаходження.

В цілому ми погоджуємось з тим, що всі з названих ознак в тій чи іншій мірі характеризують юридичну особу. Але одні з них носять конститутивний характер, а інші є похідними від них. До останніх, на нашу думку, відносяться зміст, напрями діяльності, сфери її здійснення і здобуття ресурсів, порядок створення, ліквідації та функціонування особи, найменування та місцезнаходження. Оскільки вони не носять визначального характеру, а обумовлюються першими, ми вважаємо недоцільним включати їх до сукупності ознак організаційно-правової форми юридичної особи.

Правильно зазначають С.А.Зінченко, В.А.Лапач, звертаючи увагу на те, що всі ознаки організаційно-правової форми суб'єкта є похідними від її базової ознаки, – наявності відособленого майна, використовуваного ним у тому чи іншому режимі [10, с.54]. Нерозривність зв'язку між організаційно-правовою формою особи і формою власності підтверджена законодавцем у Законі України «Про власність», Законі «Про підприємства в Україні».

З урахуванням цього, ми вважаємо, що суттєві ознаки організаційно-правової форми юридичної особи можна умовно поділити на дві групи.

Перша визначає економічний базис юридичної особи – форма власності, характер прав учасників на майно, майнова відповідальність учасників. Друга, – організаційні засади, – мета створення юридичної особи, кількість її учасників, входження до їх складу особи, участь її діяльності, взаємини між собою, порядок керування особою.

Для правильного визначення поняття будь-якого явища необхідно з'ясувати його родову категорію. У теорії права під правовою формою розуміють правову конструкцію нормативного впорядкування елементів змісту, що визначає собою сукупність пред'явлених до них вимог [11, с.256].

Названі вище елементи в сукупності утворюють собою певну конструкцію. Не можна визначати організаційно-правову форму юридичної особи використовуючи як критерій лише одну з ознак або лише одну групу ознак, – вони мають розглядатися в сукупності всіх елементів. Кожний з названих елементів має бути встановлений законом. Вибір організаційної форми здійснюється через механізм державної реєстрації конкретної юридичної особи.

Отже, організаційно-правову форму юридичної особи можна визначити як конструкцію економіко-правових та організаційно-правових елементів в комбінації, визначеній законом.

Підсумовуючи, зазначимо, що організаційно-правова форма юридичної особи – це встановлена нормами права конструкція, що визначає форму власності, на якій заснована особа, кількість учасників, характер їх прав на майно особи, участь у складі і в діяльності особи, майнову відповідальність, взаємини учасників між собою і порядок керування особою.

Список літератури:

1. Пупкін А.А. Гражданское право Украины в двух частях. Ч.1. /Под. ред. проф. А.А.Пушкина, доц. В.М.Самойленко. Х., 1996.
2. Кибенко Е.Р. Корпоративное право. Учеб. пособие. Х., 1999.
3. Вінник О. Проблеми уніфікації вимог до суб'єктів господарювання та їх організаційно-правових форм // Предпринимательство, хозяйство и право. 2000. №8.
4. Пилипенко А.Я., Щербина В.С. Основи господарського права України: Навч. посібник. 1998.
5. Задьхайло Д.В. Предпринимательское право в Украине. Х., 1998.
6. Попов А.А. Правовые основы предпринимательской деятельности в Украине. Х., 1997.
7. Азимов Ч.Н. Практический комментарий к закону УССР «О предпринимательстве». Х., 1992.
8. Толочко В.М. Организационные формы предпринимательской деятельности в современных условиях. (практическое пособие) / Под ред. В.М. Толочко. Х., 1993.
9. Корж В.П. Краткий юридический справочник. Х., 1996.
10. Зинченко С.А. Лапач В.А. Субъект предпринимательства как юридическое лицо // Гос-во и право. 1997. №5.
11. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. М., 1997.

Надійшла до редколегії 06.10.2000